

8. *Отношения России и Италии в XIX веке // Записки Одесского общества истории и древностей.* – 1919. – Т. 33. – С. 41-58.
9. *Очерк истории Северного Причерноморья.* – Ч. 1. – Одесса, 1922. – 100 с.
10. *Трифильев Е.П. (некролог) // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.* – Ч. 2 – 3. – Секція соціально-історична. – 1925. – С. 4-6.
11. *Экономическая политика Потемкина в Новороссии // Журнал науково-дослідницьких кафедр м. Одеси.* –1926. – Т. 2. - № 2. – С. 74-84.
12. *Рец. на: "Воспоминания Яманафон Сандерса // Східний світ*– 1927. – Т. 1. – С. 237 – 240.
13. *Запорозько-російська митна політика за часів Нової Січі // Юбілейний збірник на пошану акад. Дм. Івановича Багалія.* – К., 1927. – С. 806 – 810.
14. *О.Я. Шпаков (некролог) // Східний світ.* – 1928. - № 2. – С.5-7.
15. *Профессор А.Я. Шпаков (некролог) // Записки Одеського інституту народного господарства.* – Т. 1. – 1928. – С. I – VI.
16. *Деятельность П.А. Зубова по управлению Степной Украиной // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.* – Ч. 4-5. – Секція соціально-історична. – 1929. – С.44-58.
17. *Рец. на книгу: Боровой С.Я. Еврейская земледельческая колонизация в старой России.* – М., 1928 // *Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.* – Ч. 4-5. – Секція соціально – історична. – 1929. – С. 147-150.
18. *Н. Рожков как русский историк // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.* – Ч. 4 – 5. – Секція соціально – історична. – 1929. – С. 15 – 16.
19. *Пам'яті проф. О.О. Кочубинського // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.* – Ч. 4 – 5. – Секція соціально – історична. – 1929. – С. 18.
20. *Життя та діяльність В.І.Григоровича // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН.*–Ч.4-5.–Секція соціально-історична.–1929. – С.27-28.
21. *Генуезькі колонії на Північному Причорномор'ї XIII – XV в. // Полуднева Україна.*–К.,1930.–С.150–191 (збереглися лише унікальні примірники цього знищеного видання. Рукопис зберігається у фонді №Х (ВУАН) Інституту рукопису Національної бібліотеки АН України ім. В. Вернадського)
22. *Людність Степової України колись і тепер.* – 1930. – С. 49–71. (окремий відбиток зі збірника "Степова Україна").

Oleksandr Muzychko

The Odesa historian Ye.O. Zagorovs'kyi (1885 – 1938) in the Ukrainian historiographic proces of first third of XX c.

In this article for the first time the scientific activities the Odesa historian Ye.O. Zagorovs'kyi (1885 – 1938) in first third of XX c. is researched in detail. The investigation has been provided with using of many archival sources.

ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94(477.74) "1764"

Володимир Полторац

**СПРАВА ПРО ПРИЗУПИНЕННЯ ПРОЕКТУ ПЕРЕНЕСЕННЯ
ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ у 1764 р.**

Публікація документів Російського архіву давніх актів розкриває причини призупинення проекту перенесення Запорозької Січі на Микитин перевіз.

Проблема поетапної ліквідації автономії Війська Запорозького російським урядом є дуже актуальною в колі проблем історії останніх часів Запорозжя. Ключовими її моментами, окрім причин і умов проголошення маніфесту Катерини II та ходу військової операції по зайняттю Січі, є виділення етапів формування позиції російських високопосадовців щодо запорозької вольниці. Починаючи з 1734 р. поставлення під контроль Запорозжя було одним із важливих завдань Росії на шляху до Чорного моря. Розміщення в Новій Січі гарнізону, поступове обмеження кордонів та прав Війська Запорозького аж до їхнього повного й демонстративного ігнорування – усе це кроки на цьому шляху. Плани російської еліти вже у 1763 р. ліквідувати Підпільненську Січ і центр Війська Запорозького перенести до контрольованішого Микитиноного перевозу зафіксовані у Російському державному архіві давніх актів (РДАДА), фонді 248, справі 3011 “Про перенесення фортечних будівель Запорозької Січі на нове місце” і загалом відомі дослідникам історії запорозького козацтва. Дана публікація торкається питання згортання цих планів у зв’язку із зовнішньополітичною ситуацією в регіоні, про що свідчать три документи фонду 13, оп. 1, спр.65 РДАДА. Назва цієї справи, де вміщені документи, зафіксована при описі справ архіву Міністерства іноземних справ Російської імперії олівцем на останньому її аркуші: “Про відстрочку перенесення Січі Запорозької на інше місце. 1764 р.”.

Загальні причини перенесення Січі на Микитин перевіз очевидні – це міркування стратегічного характеру. Адже за умовами Белградської мирної угоди 1739 р. Росія і Туреччина зобов’язались не будувати нових фортець у прикордонних смугах – виключення було зроблено для російської фортеці на нижньому Дону та турецької в гирлі Кубані. Однак наближення нової війни обумовило кроки урядів обох держав щодо укріплення своїх позицій. Так, саме 1763 р. фіксується побудова (хоча названа турками реконструкцією) фортеці Єні-Дунья в Хаджибеї, укріплення та переобладнання інших старих фортець у Причорномор’ї та Приазов’ї. Російський уряд також активізував свої дії в цьому напрямку – було перенесено головну донську фортецю ближче до гирла Дону (фортеця Святого Дмитрія Ростовського – тепер Ростов-на-Дону), побудовано на відторгнутих від Запорозжя землях фортецю Святої Єлизавети (тепер Кіровоград) тощо. В цій системі укріплень і фортець, які повинні були стати опорою ворогуючих сторін під час близької війни, важливе місце могла посісти перенесена на Микитин перевіз Січ. Цей стратегічний пункт контролював переправу в бік степів дніпровського лівобережжя і фактично прикривав правий беріг Запорозжя. Однак, як виходить із публікованих документів, зовнішньополітичні обставини, а саме події в Польщі та пов’язана з цим жорстка позиція Туреччини, відстрочили побудову нових укріплень аж до моменту, коли розпочалась нова російсько-турецька війна. Потреба в фортеці відпала із завершенням війни і будівництвом Дніпровської лінії від Дніпра до Азовського моря, як і потреба в Запорозькому

Війську. Посиливши свої позиції в регіоні Російська імперія остаточно ліквідувала Січ.

Публікація тексту документів здійснюється популярним методом збереження фонетичних та стилістичних особливостей оригіналу. Зберігається й композиційне членування тексту документів. Твердий знак в кінці слів не відтворюється. Застарілі кириличні літери замінюються на відповідні їм сучасні. Виносні літери та скорочення (з титлами та без них) слів розшифровуються, виносяться у рядок і нічим не виділяються. Знаки пунктуації проставляються згідно з правилами сучасного правопису.

Документи:

Документи №1. Рапорт правлячого Сенату імператриці Катерині II про відстрочку перенесення Запорозької Січі через несприятливу зовнішньополітичну ситуацію. 1764 р., 4 червня

Всепресветлейшей державнейшей Великой Государыне Императрице и Самодержице Всероссийской.

От сената всеподданнейший репорт

В сенат генерал-фельдцейхмейстер и кавалер Вильбоа⁵⁶⁸, при репорте представил, прожектированной посланным от него по указу из сената в Сечь Запорожскую для осмотра назначиваемого при Никитском перевозе к перенесению сечевого поселения места, инженер-полковником Менцелиусом⁵⁶⁹ крепости и цитадели с должным во оных быть строением и церквами, план профили и сметы с изъяснением всех к тому потребностей, с которыми он генерал-фельдцейхмейстер кроме некоторых неболших в плане и профилях отмен в рассуждении предвидящей от того полезности согласен, донеся при том, что и малороссийский господин гетман⁵⁷⁰ рассматривая обще с ним помянутый план во всем согласился ж. О чем от него особо в сенате и лист получен.

В сенате по тому определено: как о вознамеренном при перенесении Сечи Запорожской на другое при Никитском перевозе⁵⁷¹ место, крепостном строении на подносимой от коллегии

⁵⁶⁸ Вильбоа Олександр (1707-1781) – генерал-фельдцейхмейстер Російської армії (1762-1765), в відомстві якого перебували артилерійські інженерні оружейні та кадетські корпуси.

⁵⁶⁹ Микитський перевіз – тепер затоплений Каховським водосховищем. Розташовувався неподалік сучасного міста Нікополь Дніпропетровської області і сполучав Вольності Війська Запорозького із володіннями Кримського ханства.

⁵⁷⁰ Йдеться про гетьмана Кирила Розумовського (1750-1764).

⁵⁷¹ В Польщі у 1763 р. після смерті короля Августа III розгорілась боротьба за престол. Переміг проросійський кандидат Станіслав Понятовський, проте прибічники ідеї незалежної Польщі продовжили боротьбу, яка врешті-решт переросла в громадянське протистояння. Інтересам Росії і Прусії в Польщі протистояла Франція, для якої сильна Польща була гарантією збереження балансу сил в Східній Європі.

иностранных дел доклад по поводу учиненных от Порты Оттоманской резиденту Обрезкову⁵⁷² отзывом, и в рассуждении что по нынешнему положению политических дел в Польше⁵⁷³ Порту весьма менажировать надобно, воспоследовала высочайшая вашего Императорского величества конфирмация, чтоб то крепостное строение отложено было до удобного времени. О чем в тож время по представлению коллегии иностранных дел из сената малороссиискому господину гетману, и генерал-фельдцейхмейстеру Вильбоа знать дано. При действительном же теперь перенесении Сечи на новое место Оттоманская Порта надобно думать в новое беспокойство придет; и конечно не удовольствуется уверением, что там крепости строено не будет. А при том, когда ныне на то перенесение самым делом дозволит, то Войско Запорожское на долгое время в том одном упражнено будет, вместо того что по нынешним обстоятельствам высочайшей вашего Императорского величества интерес иногда востребует, употребить их к нужным предприятиям в другом месте; к тому ж как из письма кошевого атамана к инженер полковнику Менцелиусу усмотрено, они немалого казенного вспоможения на то требуют; того ради и самое той Сечи Запорожской на новое место перенесение до будущего удобного времени, и пока настоящие польские дела в лучшее состояние придут отложить. О чем вашему Императорскому величеству Сенат всеподданнейше доносит.

Иван Неплюев⁵⁷⁴

Яков Шаховской⁵⁷⁵

Петр Панин⁵⁷⁶

Адам Алсуфьев⁵⁷⁷

Обер-секретарь Иван Ермолаев⁵⁷⁸

Подписан 4 июня 1764

Документи №2. Донесення колегії іноземних справ у правлячий сенат щодо несприятливої зовнішньополітичної ситуації навколо проекту перенесення Запорозької Січі. 1764 р., 14 січня

Слушано января 16 дня 1764

О секретном деле 157

⁵⁷² Обрезков Олексій – резидент Російської імперії в Османській Порті.

⁵⁷³ Менцелиус Вільгельм-Ніколай. Інженер-полковник, працював при фортеці Св. Єлизавети, розробляв проекти перенесення Запорозької Січі з річки Підпільної на Микитин Перевіз.

⁵⁷⁴ Неплюєв Іван (1693-1773) – дійсний таємний радник, сенатор, конференц-міністр з 1760 р., першоприсутній в Сенаті в 1762-1764 рр.

⁵⁷⁵ Шаховський Яків (1705-1777) – сенатор.

⁵⁷⁶ Панін Петро (1721-1789) – сенатор.

⁵⁷⁷ Алсуфьев Адам (1721-1784) – статс-секретар, сенатор.

⁵⁷⁸ Ермолаєв Іван, у 1764 р. – обер-секретар Сенату.

Правительствующему сенату коллегии иностранных дел
доношение

По полученному из правительствующего сената указу от 15го числа мая минувшего года о перенесении Сечи Запорожской, и о вознамеренном тамо крепостном строении, посланы были тогда ж из коллегии иностранных дел в Константинополь⁵⁷⁹ к действительному статскому советнику и резиденту Обрезкову надлежащие наставления, дабы он согласно с изображенными в помянутом указе резонами поступки свои учреждал в случае чинимого ему от Порты Оттоманской ему о том отзыва.

По доношениям резидента Обрезкова хотя он Порту Оттоманскую на первые ее о том вновь к нему отзыв учинила, требуя чтоб от строения с здешней стороны той крепости воздержатся, что Обрезков принял на доношение, подав Порте вторичное объяснение по которому она и замолчала.

А как по нынешнему положению политических дел в Польше, Порту Оттоманскую весьма менажировать надобно; то от коллегии иностранных дел поднесен был Ее Императорскому Величеству всеподданнейший доклад, в котором по описании всего о перенесении Сечи дела представлено от коллегии не соизволит ли Ее Императорское величество правительствующему сенату секретное дать повеление; дабы при перенесении Сечи крепостное строение отложено было до удобного времени; при чем також представлен на высочайшую Ее Императорского величества апробацию и изготовленной сходственно с тем рескрипт.

Ее Императорское величество сего января 5го дня на означенном от коллегии поднесенном докладе собственною рукою высочайшую конфирмацию, а на изготовленном к резиденту Обрезкову рескрипте апробацию подписать изволила.

Коллегия иностранных дел сообщая о сем правительствующему сенату, представляет при том, дабы соблаговолено было вследствие высочайшей Ее Императорского Величества конфирмации, куда надлежит послать секретные наставления, чтоб вознамеренное крепостное строение при переносе Запорожской Сечи отложено было.

А. М. Голицын⁵⁸⁰

14го января 1764го года

Документи №3. Рапорт правлячого сенату імператриці Катерині II про відстрочку перенесення Запорозької Січі. Без дати

⁵⁷⁹ Константинополь – назва Стамбулу 330-1453 рр., яка використовувалась в офіційному російському листуванні протягом XVIII-XIX ст.

⁵⁸⁰ Голицын Александр (1718-1783), з 1762 р. - генерал-ад'ютант, член Ради при Височайшому дворі Російської імперії.

Рапорт

Коим всеподданнейше доносится, что сенат отложил перенос Сечи Запорожской на новое место, до будущего удобного времени и пока польские дела в лучшее состояние придут.

РДАДА. – Ф.13. – Оп.1. – Спр.65. – Арк.1-5.

Volodymyr Poltorak

The case on transfer of Zaporozhian Sich and on suspending the fortification works in it

The publication of documents of the Russian archives of old acts exposes the reasons on transfer of Zaporozhian Sich on Micitin transportation.

УДК 94 (4Укр – 9Бес) "1812" – 057.36 (093.2)

Анатолій Хромов

**ПРОЕКТ ДУНАЙСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА 1812 р.
ТА СТАВЛЕННЯ ДО КОЗАЦТВА МІСЦЕВОГО КЕРІВНИЦТВА
БЕССАРАБІЇ**

У статті публікуються документи, що ілюструють спробу створення в 1812 р. у Південній Бессарабії козацького війська за проектом штабс-капітана Шостака. На основі цих й інших архівних документів з'ясовано походження та ім'я автора проекту, визначено ставлення місцевого керівництва до козацтва.

Територія південної частини сучасної Одеської області тісно пов'язана з історією українського козацтва. В ХІХ ст. у Південній Бессарабії існували Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо (офіційно проіснувало лише 5 місяців у 1807 р.) та Дунайське (Новоросійське) козацьке військо (1828-1868 рр.). Крім зазначених військ існувало ще декілька проектів створення козацьких формувань, що залишилися лише на папері. Останні можуть стати цінним джерелом для більш повного розуміння історії козацьких військ та розкриття ставлення місцевої влади, взагалі, до так званого "козацького питання" в першій половині ХІХ ст.

Одним з таких нереалізованих проектів був запропонований в 1812 р. відставним штабс-капітаном Шостаком проект відновлення Усть-Дунайського козацького війська. Матеріали цієї справи зберігаються в фондах Комунальній установі "Ізмаїльський архів"⁵⁸¹. Зазначимо, що сам проект доволі відомий дослідникам⁵⁸² і в той же час жодного разу не був опублікованим повністю. Можливим поясненням такого стану речей є мета використання матеріалів цієї архівної справи: здебільшого, дослідники використовувалися матеріали справи для ілюстрації трансформації козацьких формувань регіону. Наше ж завдання – висвітлення

⁵⁸¹ Комунальна установа "Ізмаїльський архів" (далі – КУІА). – Ф.755. – Оп.1. – Спр.1.– Арк. 3-16.

⁵⁸² Див.: Бачинська О.А. Дунайське козацьке військо. 1828-1868 рр. – Одеса, 1998. – С.10.